

Ткаченко Лідія

<https://orcid.org/0000-0002-2303-1147>

Кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу інтелектуального
розвитку обдарованої особистості
Інституту обдарованої дитини НАПН України
(Київ, Україна) E-mail: Tkachenko.Lidiya@gmail.com

ЦІННІСНА ПАРАДИГМА ТВОРЧОСТІ Г.С. СКОВОРОДИ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті представлено сучасний науковий дискурс стосовно творчого доробку українського мислителя XVIII століття Григорія Савича Сковороди (1722–1794) у зв'язку з 300-ю річницею від дня його народження. В основу розвідки покладено ціннісний підхід до опанування рефлексії вчених щодо творчої спадщини та впливу ідей Г.С. Сковороди на сучасний науковий (філософський, філософсько-освітній, історико-педагогічний, освітньо-педагогічний) дискурс.

Мета статті – проаналізувати положення / висновки наукових публікацій останнього періоду уваги до творчості Г.С. Сковороди, пов'язаного з 300-річчям мислителя, а також позначеного умовами повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну і спротиву українського народу ворожій навалі.

Методологія дослідження. Застосовано загальнонаукові методи аналізу і синтезу з метою з'ясування окресленої проблематики, виявлення властивостей та взаємозв'язків у сучасних наукових розвідках стосовно творчої спадщини Г.С. Сковороди, а також визначення структури ціннісної парадигми сучасного наукового дискурсу в межах зазначеного питання. Синкретичний метод застосовано до аналізу наукових праць, що належать до різних наукових галузей, і що водночас дозволяє утворити цілісну парадигму як реалізацію мети.

Наукова новизна полягає у застосуванні ціннісного підходу до аналізу наукових розвідок творчості Г.С. Сковороди, визначенні та обґрунтуванні ціннісної парадигми творчого доробку українського мислителя за сучасними науковими судженнями.

Висновки. Синкретичний підхід, застосований у розвідці, дозволяє розглянути науковий дискурс стосовно спадщини Г.С. Сковороди, що є синкретичною за змістом і сентенціями в силу приналежності до періоду Українського бароко XVII–XVIII ст. (що зокрема означає поєднання характерних рис різної за видом літератури в межах однієї праці), а також дійти висновку за поставленою метою. Передусім потрібно підсумувати, що наукова гуманітарна сфера сучасної України, попри важкий час випробувань війни з російським агресором, не оминула увагою визначну дату – 300-річчя від дня народження українського мислителя Г.С. Сковороди, оскільки значення його спадщини й життєдіяльності у XVIII ст. (сторіччі доконечної втрати окремішності українського компонента у складі Російської імперії), його педагогічного впливу на учнів, просвітницького впливу на тогочасне населення в якості мандрованого філософа, є виключним і залишається надзвичайно важливим і дотепер. Кожна зі сфер гуманітаристики, що є дотичною до творчості Г.С. Сковороди, представила власні нові напрацювання з осмислення ідей мислителя, а також впливу його постаті. Це дозволило виокремити найбільш цікаві й значущі сентенції зі сучасних наукових досліджень, визначити їх за ознакою цінності, наданої автором кожної з розвідок, і об'єднати у цілісну парадигму – ціннісну парадигму творчості Г.С. Сковороди у сучасному науковому дискурсі. Парадигма включає сентенції гуманітарного напрямку наук: з філософії, філософії освіти, соціології, історії педагогіки, педагогіки, історії музики, культури, біографістики.

Ключові слова: Григорій Сковорода, гуманітаристика, український мислитель, творчість, життєтворення, ціннісний підхід, синкретичний підхід.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Національний геній, видатний мислитель XVIII ст. Григорій Сковорода залишив по собі глибокий слід в історії української гуманітарної думки. Протягом XIX–XX сторіччя поступово зростала увага до ідей мислителя, а надзвичайно активним процесом дослідження й популяризації став у період незалежності України,

починаючи з 90-х років ХХ сторіччя. До 300-річного ювілею Григорія Сковороди у науковому співтоваристві, не дивлячись на скрутний час війни, з'явилися нові розвідки, що являють інтерес в аспекті новітнього осмислення спадщини Г.С. Сковороди, тим більше, що усі аспекти його життєдіяльності й творчості резонують із сучасними завданнями ретельного аналізу національної спадщини, історіографічних досліджень, виховання національної ідентичності, патріотизму й утвердження європейських цінностей свободи, демократії і поваги до особистості. Отже, з'ясування змісту останніх напрацювань у галузі сквородинознавства складає особливу справу, зокрема й в аспекті пошуку ціннісного їхнього осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тут зазначимо лише про ті розвідки періоду незалежності України, що найбільш співзвучні новому осмисленню спадщини й ідей українського мислителя в умовах демократизації і гуманізації суспільства.

Важливими подіями стали видання монографій видатних українських вчених, як от: перевидання однієї з перших монументальних розвідок про Григорія Сковороду авторства Дмитра Чижевського; низка видань широкого спектра проблематики дослідника-сквородинознавця Л.В. Ушкалова; історія української філософської думки, в якій одне з чільних місць належить Г.С. Сковороді, презентована В.С. Горським; осмислення постаті Г. Сковороди в аспекті реалізації власної позиції за сповідування філософії свободи, здійснене М.В. Поповичем; життя і творчий шлях мандрівного філософа-просвітителя у коментарях його творів, представлене Ю.Я. Барабашом; антична спадщина у творчості Г. Сковороди, розглянута Т.С. Шевчук; осмислення спадщини Г. Сковороди, пропоноване В.О. Шевчуком; мандрівна філософія Григорія Сковороди, подана у науково-популярній формі В.Я. Стадниченком і ін..

Вийшло декілька збірників наукових праць філософського спрямування вчених Інституту філософії імені Г.С. Сковороди, філософсько-освітнього і педагогічного напрямку, присвячених новітньому прочитанню спадщини Григорія Сковороди авторства дослідників Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди й Університету Григорія Сковороди в Переяславі, присвячених постаті, спадщині, ідеям українського мислителя. Також зазначимо як непересічну подію появу спеціальних довідкових енциклопедичних видань авторства вчених Києво-Могилянської академії («Києво-Могилянська академія в іменах XVII-XVIII ст.», 2001) і Національної академії педагогічних наук України («Українська педагогіка в персоналіях», 2005), в яких також представлено українського мислителя в жанрі біографістики, що одночасно створює й контекст епохи.

Закономірною є поява глибоких дисертаційних досліджень творчості Г.С. Сковороди в різних наукових галузях: філософській – інтерпретацію філософських поглядів Г.С. Сковороди в контексті гуманістичних основ світосприйняття здійснює В.В. Ільїн, аналіз творчої спадщини мислителя стосовно наслідування античним ідеям здійснює О.О. Туляков; філософсько-освітні ідеї вчення Григорія Сковороди розглядає Н.В. Іванова; розвідки музично-педагогічних ідей і просвітницької діяльності Г. Сковороди представляє С.Ю. Бакай; педагогічні ідеї розвитку особистості у спадщині Г.С. Сковороди презентує Л.І. Ткаченко; творчу спадщину Г.С. Сковороди у педагогічній історіографії аналізує І.О. Кулик.

Мета статті – проаналізувати положення / висновки наукових публікацій останнього періоду уваги до творчості Г.С. Сковороди, пов'язаного з відзначенням 300-річчя мислителя, а також позначеного умовами повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну і спротиву українського народу ворожій навалі.

Методологія дослідження. Застосовано загальнонаукові методи аналізу і синтезу з метою з'ясування окресленої проблематики, виявлення властивостей та взаємозв'язків у сучасних наукових розвідках стосовно творчої спадщини Г.С. Сковороди, а також визначення структури ціннісної парадигми сучасного наукового дискурсу в межах зазначеного питання. Зазначимо, що в основу нашої розвідки покладено пошуки ціннісної парадигми за синкретичним методом. Це було визначено як конструктивний підхід до аналізу спадщини Г.С. Сковороди як літератури періоду Українського бароко в її цілісності для осягнення думки за конкретними науковими напрямками, зокрема педагогічним [12]. Синкретичний метод застосовано до аналізу наукових праць, що належать до різних наукових галузей, і що водночас дозволяє утворити цілісну парадигму як відображення цінностей сучасного суспільства. І тут дуже доречним видається зауваження А.С. Гальчинського про те, що «кожна епоха вибирає собі в минулому, іноді усвідомлено, іноді стихійно, близькі їй за духом традиції, що слугують корелятом її досвіду» [2, 4]. Тобто окреслення ціннісної парадигми дозволить певною мірою представити настрої і сподівання сучасного українського суспільства, оскільки еліта, до якої ми зараховуємо науковий його прошарок, завжди є найкращим виразником названих феноменів

Виклад основного матеріалу дослідження. 300-річний ювілей Г.С. Сковороди був оцінений у широких колах української громадськості, як подія непересічна і як така, що має бути відзначена на всеукраїнському рівні. Відповідно привернула увагу сучасників і Постанова Верховної Ради України «Про відзначення 300-річчя з дня народження Григорія Сковороди» [10], що спонукало освітянські і наукові кола до особливої уваги до ювілейної дати. Відгуком на непроминальні орієнтири стали багаточисельні наукові й популяризаційні події – конференції, круглі столи, вебінари, інтерв'ю, публікації тощо. З опрацьованого обширу масиву наукового доробку зазначеного періоду було виокремлено найбільш виразні й значущі – за оригінальністю й професійністю викладу ідей – праці.

Передусім з'ясуємо, що розуміємо під цінностями, коли аналізуємо сентенції сучасних наукових розвідок за різними напрямками (галузями). Орієнтиром тут є узагальнені визначення, подані у словникових виданнях. Загальноживане значення знаходимо у «Глумачному словнику української мови в 11-ти томах», що дає розуміння значення у загальноприйнятому сенсі: цінність – те, що має певну матеріальну або духовну вартість (переважно у мн. *цінності*); важливість, значущість чого-небудь [14].

Академічний «Філософський словник» дає таке визначення (подаємо у скороченні): Цінність – термін, що позначає належне та бажане, на відміну від реального, дійсного. Цінності поділяють на дві великі групи: «нижчі», або «матеріальні» і вищі, або духовні. Універсальні, або вселюдські цінності – це ті, що прийняті (чи мають перспективу бути прийнятими) різними народами, культурами, націями, цивілізаціями (наприклад, права людини). Цінності партикулярні – цінності конкретного суспільства, самобутньої культури, нації, цивілізації. Цінності містять у собі спонукальний складник. Отож саме тому вони відіграють важливу роль у перетворенні реальності, що виконують роль підстави для дії, вони забезпечують граничні (останні) підстави для дії та діяльності. Вони відіграють провідну роль в об'єднанні індивідів для спільних, колективних дій; є важливими у забезпеченні основи для єднання людей у нації, цивілізації чи навіть людства [8, 708].

Які ж цінності вбачає наукова спільнота нині у спадщині Г.С. Сковороди?

Почнемо з традиційного, філософського, підходу. Аналізуючи основні, наче б то й відомі усім постулати філософських поглядів Григорія Сковороди, академік П.Ю. Саух знаходить сучасний спосіб їхнього потрактування, що наближає читача не лише до розуміння їхньої глибини, а й до затребуваності з боку сучасного споживача штучного інтелекту, доводячи їхню життєдайність і глибинну мудрість. Учений ненав'язливо констатує значущість ідей Сковороди: «Аналізуючи окремі деталі сквородинівської філософської матриці, можна стверджувати, що життєвим завданням Григорія Сковороди було не відкриття якогось нового принципу, не побудова оригінальної неприступної системи як у, скажімо Гегеля, а прилучення людини до вищих істин буття для практичного втілення їх у повсякденному житті. Сила його філософії, попри її зовнішню простоту, являє собою унікальну літературно-філософську систему, яка поєднала, здавалося б, непоєднані речі: неоплатонізм з містицизмом, епікурейство з християнським поглядом на світ, біблеїзм з елементами античної філософії на основі української ментальності, ідей духу свободи, справедливості й рівності. У його філософії, більше, ніж у будь-якого мислителя, проявилися оригінальні риси української філософії: антеїзм, кордоцентризм та глибокі екзистенційні мотиви» [11, 3]. І саме ці висновки вченого наближають нас, читачів, до національної ідентичності, а з іншого боку – нагадують про вічні цінності, заради яких триває боротьба з російським агресором.

Виокремлюючи антропологічну складову зі вчення Григорія Сковороди, М.С. Гальченко розглядає її як пролегомени до виникнення й розуміння наступних етапів становлення гуманістичної філософії. При цьому наголошує на історично обумовленій національній культурній традиції мислення. До того ж зауважує про єдність цієї традиції з європейською. Він пише: «Філософська позиція Г. Сковороди є виявом української культурно-інтелектуальної парадигми, що засвоїла антропологічні доміанти європейської філософії, її персоналістичний дух. Людина не просто розумна істота, а дуже складне створіння, що належить до двох різних світів, несе в собі можливість їх розуміння, і підлягає впливам із різних сфер. Духовне життя людини залежить, з одного боку, від тілесної сфери, а з іншого – здатне підносити до Божественного. Антропологія Г. Сковороди є найхарактернішою складовою його філософії: у ній розкривається вчення про «внутрішню» та «зовнішню» людину, створюється її образ як взірця для майбутнього життя [1, 24]. Значущість цього висновку полягає в однозначному потрактуванні філософії Григорія Сковороди як особистісно центрованій, гуманістичній а отже приналежній до європейської філософської традиції у найвищому розумінні, що й складає особливу її цінність для нас нині.

У контексті філософії освіти розглядає філософську систему поглядів Григорія Сковороди академік В.Г. Кремень. Він зазначає глибоку сутнісну рису філософських поглядів українського мислителя епохи Українського бароко: «Г. Сковороду цікавлять не раціональність методів і теорій, не майбутня гармонія людини і суспільства, а конкретна людина. У зв'язку з цим український мислитель і акцентує увагу на внутрішньому світі людини». А з цього й випливає висновок: «...тільки завдяки своєму «внутрішньому» світові (серцю) людина і може бути собою, і саме в цьому полягає *антираціоналістичний індивідуалізм* (виділення наше) філософської концепції українського мислителя, яка по суті є позицією людиноцентризму» [7, 3]. Повага до окремої людини, сродність її діянь з «внутрішньою» людиною, що є запорукою її щастя – це і є головним лейтмотивом сучасного людиноцентризму. Академік В.Г. Кремень сам визначає цінність спадщини мандрованого філософа: «...»любов до мудрості» нерозривно пов'язана з «пізнанням себе» – головного кредо Григорія Сковороди. Цим засвідчується високий рівень його філософської рефлексії про людину, що посилює нині значення філософії людиноцентризму в усіх сферах соціального, культурного, політичного та суспільного буття» [7, 8]. Ми ж наголосимо на цінності, яку академік В.Г. Кремень визначає як антираціоналістичний індивідуалізм, яка і є тим, що принципово відрізняє ідеї Г.С. Сковороди від західних цінностей індивідуалізму, в якому відсутнє «серце» і акцент завжди на раціональності.

Соціально-філософський вимір осмислення ідей Григорія Сковороди про щастя представила Н.Ф. Юхименко, виокремивши надзвичайно актуальний аспект – самоідентифікації особистості. Розмірковуючи стосовно обраного напрямку, дослідниця зазначає про можливу проблему і окреслює її

таким чином: «Питання стійкості самоідентичності особливо загострюється на межі потреби в безпеці та потреби в самореалізації, яка передбачає вихід людини за межі повсякденного. Адже коли людина задовольняє потребу безпеки, вона прагне залишатися в межах ідентичності, котру засвоює від оточення, зручну, зрозумілу для інших і таку, що дає змогу розділити з оточенням відповідальність за своє життя. Ідентичність здатна приносити людині також відчуття щастя через споріднення людини із соціумом, завдяки забезпеченню її прийняття й схвалення». Але дослідниця наголошує і на іншому боці проблеми: «Людина, яка вирішила стати на шлях самоідентичності, часто втрачає почуття безпеки, яке потрібно знову набути. Без почуття безпеки людина не зможе бути вірною собі, буде сумніватися, кидатися то до ідентичності, то до самоідентичності або постійно змінюватиме ідентичності. Стійкість самоідентичності важлива саме для забезпечення почуття безпеки» [15, 15]. Спираючись на сформульовані Г. Сковородою основи розуміння й відчуття щастя, Н.Ф. Юхименко зазначає: «Дійсно, щасливою може бути лише та людина, поведінка й життєдіяльність якої орієнтовані на загальнолюдські цінності. Однією з визначальних умов щастя є також самореалізація особистості, адже життєві плани людей істотно відрізняються, кожен прагне самореалізуватися у своїй життєдіяльній сфері. Саме тому щастя кожної людини індивідуально-неповторне» [15, 18]. Цією розвідкою дослідниця актуалізує надзвичайно важливу проблему, що має як індивідуальний аспект, так і соціальний і знаходить відповіді у спадщині Г. Сковороди, тим самим наближаючи її до сучасності й демонструючи її затребуваність. З іншого боку, апелюючи саме до Г. Сковороди, утворює тяглість національної ментальності. І в цьому цінність зазначеного підходу.

Цікавим у сучасному соціокультурному контексті для нас є соціологічне дослідження, здійснене групою вчених за очільництва Н.П. Дічек у співавторстві з Г.І. Іванюк та Н.В. Гоголь серед української молоді, як зазначили автори, з метою з'ясування «свідомості сучасної студентської молоді у формі оцінних суджень про постать та світоглядні ідеї Г. Сковороди». Дослідження було здійснене за дотримання всіх необхідних вимог при його виконанні. Опитувальник містив перелік питань, які дозволили з'ясувати ставлення сучасної української молоді до особи Сковороди, продемонструвати знання його спадщини, висловити згоду або незгоду з його ідеями, а також продемонструвати власне ставлення до окреслених мислителем проблем. Матеріали соціологічного опитування засвідчили таке: «для понад 70% респондентів видатний мислитель є постаттю національної історії, тобто персоніфікованим феноменом національної історичної пам'яті; крім того, близько 20% учасників уважають Г. Сковороду взірцем для наслідування. Найбільш прийнятним виявився концепт необхідності самопізнання для досягнення людиною щастя (понад 50 %); менше третини респондентів (28%) поділяють ідею Г. Сковороди про кореляцію досягнення щастя й діяльності (праці) відповідно до закладених у людині природних нахилів і здібностей» [6, 9]. Цим дослідженням було актуалізовано питання національної історичної пам'яті, вивчення духовного світу сучасної української молоді, і це надзвичайно важливо. А ще доведено цінність ідей Григорія Сковороди й близькість ментальних основ у контексті національної ідентичності, що її продемонструвала сучасна студентська молодь.

Достатньо неочікуваним, а тому дуже приємним стала одноосібна розвідка Н.П. Дічек, мета і зміст якої полягав не лише в інтерпретації та осмисленні ідей Г.С. Сковороди, а й надзвичайній увазі до тексту мислителя, що полягала в тлумаченні, зауваженнях і роз'ясненнях, звернених до читача. Ми означили цей підхід як філологічний, оскільки він поєднує комплексний метод дослідження тексту (мовних особливостей), що забезпечує з'ясування значень і осягнення смислів у поєднанні з історико-культурним контекстом. Наведемо заувагу самого автора: «І хоча найчастіше сучасні інтерпретаційні студії засвідчують переважний інтерес їх авторів до зіставлення ідей Г. Сковороди з його попередниками чи наступниками у філософствуванні, а не розтлумачення положень, викладених на сторінках його творів і філософських, і художніх, останнє вважаємо важливішим, бо неупереджене висвітлення їх антропоцентричного й етичного смислу теперішнім нащадкам сприятиме не лише формуванню гордості за видатного українця-філософа, якого «не зловив світ», а й збагатять їхні світоглядні уявлення, або ж стануть дороговказом у пошуках щастя» [5, 122]. Ретельно аналізуючи за творами ідей Г. Сковороди, Н.П. Дічек робить абсолютно вірний, але традиційний висновок: «...пріоритет природовідповідності у вихованні особи і виборі професійної діяльності, який обстоє Г. Сковорода, продовжують лишатися освітніми постулатами» [5, 122]. Проте вражає глибиною і нетривіальністю підхід, який ми визначаємо як філологічний, до осмислення спадщини видатного філософа, і це складає надзвичайну смислову й методологічну цінність за будь-якого історичного підходу (історико-філософського, історико-педагогічного, історико-культурологічного тощо).

Музикознавчий аспект спадщини Григорія Сковороди виокремила у розвідці про зв'язки мислителя з Глуховом Н.В. Гоголь. На її думку, епіцентром музичного світу Сковороди є його «Сад божественних пісень, зрослий із зерн святого писання», що визначив сутність української музичної культури та її духовне призначення – від симфоній, літургій до побутової пісні [3, 38].

Зазначаючи цікаві історичні факти. Пов'язані з життєдіяльністю Г. Сковороди у Глухові, Н.В. Гоголь пише таке: «Отже, ім'я народного мислителя Г. Сковороди причетне до потужного історичного спадку Глухова. Його самобутній талант композитора й педагога був засобом утілення через музику філософії буття та світобачення, сутність якого називаємо нині національною бароковою традицією. Г. Сковорода як поет, композитор, професійний музикант збагатив музично-поетичну творчість новими мотивами та образами. Музична мова більшості його пісень тяжіє до народнопісенного

мелосу. Водночас його пісні знаменують народження нового жанру – сольної пісні з інструментальним супроводом. Можна припустити, що саме в Глухові сформувалася музична «харизма» філософа й просвітителя, що мала безпосередній вплив на розвиток українського музичного бароко [3, 40-41]. Ці висновки окреслюють цінність спадщини Г. Сковороди за напрямом історії музики.

Біографічний підхід до осмислення життєдіяльності Г.С. Сковороди і оцінки його особистісного внеску у розуміння важливих національних цінностей нам видався найбільш відповідним до мети дослідження. Ознайомившись із наявним масивом документальних фактів і свідчень про діяльність /вчинки Григорія Сковороди, ми зробили висновок, що кожен період його життєдіяльності був обумовлений власним вчинком, який (при наявності інших можливостей) був його особистісним вибором, що в свою чергу спирався на особистісні цінності. Таким чином якраз маємо право говорити про «мотиваційний вимір» і феномен «життєтворення Григорія Сковороди» [13]. Григорій Сковорода був козацького роду, що означало сформованість ментальності «культури вина», в якій інтерпретує ментальність козацтва М.В. Попович, і саме це визначало особистісні цінності і стиль поведінки – незалежність мислення особи, опертя на вищі цінності у прийнятті рішень, волелюбність. За цими принциповими ознаками ми визначили чотири етапи, що завершувалися суб'єктивними рішеннями Григорія Сковороди, що і є надзвичайною цінністю у розумінні, що робить людину суб'єктом власного життя, а тому й залишає пам'ять про неї в історії свого народу, або й світу. Саме суб'єктивність є результатом розвитку особистості і передумовою його подальшого розвитку, а також і поступу суспільства, орієнтованого на вищі цінності.

Етичний аспект філософської спадщини і Г.С. Сковороди виокремила дослідниця В.М. Полехіна, наголосивши на особливості його філософії – практичній спрямованості: «Коли життя є філософія, а філософія людини має зумовлювати її життя, то природно, що в центрі ... мають бути поставлені етико-моральні проблеми як практичне завершення і мета філософії теоретичної. ... Основним для нього [Сковороди] в людині є не «теоретичні», «пізнавальні» здібності, а глибше за них емоційно-вольове начало людського духу» [9, с. 68]. Також дослідниця вказала на зв'язок основних етико-гуманістичних ідей українського мислителя з ідеями його попередників. Дослідниця зазначає: «Йдеться про ідею самопізнання, заклик до добротності, осуд жадоби і розкішного життя, проповідь задоволення малим тощо; тобто все те, що становить лейтмотив проповідей та філософсько-богословських трактатів таких українських письменників, як К. Транквіліон-Ставровський, П. Могила, І. Гізель, С. Полоцький, Д. Туптало, А. Радивилівський, Ф. Прокопович та його вчителі М. Козачинський, Г. Кониський... Близькість етичних поглядів М. Козачинського та Г. Кониського і вчення Сковороди виявляється, наприклад, в однаково позитивному ставленні до етики Епікура, у твердженні про можливість досягнення людиною земного щастя у «спорідненій праці» [9, 68]. Цим самим зазначає про цінність не лише самих етичних поглядів й етичної спрямованості філософії Г. Сковороди, а й української етичної традиції заперечення надлишкових матеріальних благ – «нижчих» цінностей і одночасно духовного самовдосконалення, тобто цінностей «вищих».

Надзвичайно цікавим, на нашу думку, є осмислення впливу спадщини Григорія Сковороди в освітньо-педагогічному (виховному) підході, яким слідує Н.М. Гупан. Він зазначає: «... контролюючи своє минуле, суспільство може програмувати власне майбутнє і важлива роль у цьому процесі належить шкільному підручнику з історії» [4, 135]. Дослідник простежує виклад матеріалу про українського мислителя XVIII ст. за низкою видань підручника з історії для загальноосвітньої школи і приходять до такого висновку: «Отже, з проголошенням незалежності України радянська освітня парадигма витіснялася людиноцентриською, що позначилося на шкільному підручникотворенні. Ознакою таких зрушень стало олюднення історії. Внаслідок цього актуалізувалася біографістика, яка почала відходити від схематизму у висвітленні особистості і розгортати її багатогранність, що супроводжувалося новими підходами до відбору джерел. Ці процеси проглядаються у висвітленні постаті Г. Сковороди. У підручниках його персоналія поступово розширювалася... Особливістю висвітлення у шкільних підручниках з історії персоналії Г. Сковороди доби незалежності України стало позиціонування його представником нового покоління інтелектуалів» [4, 138]. Цим самим вчений наголошує на цінності виховного впливу через підручникотворення на формування молодих поколінь українців, які у шкільній навчальній літературі мають взіреть для наслідування й розуміння величі свого народу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Синкретичний підхід, застосований у розвідці, дозволяє розглянути науковий дискурс стосовно спадщини Г.С. Сковороди, що є синкретичною за змістом і сентенціями в силу приналежності до періоду Українського бароко XVII–XVIII ст. (що передусім означає поєднання характерних рис різної за видом літератури в межах однієї праці), а також утворити єдиний висновок за поставленою метою. Передусім потрібно зазначити, що наукова гуманітарна сфера сучасної України, попри важкий час випробувань війни з російським агресором, не оминула увагою визначну дату – 300-річчя від дня народження українського мислителя Г.С. Сковороди, оскільки значення його спадщини й життєдіяльності у XVIII ст. (сторіччі доконечної втрати окремішності українського компоненту у складі Російської імперії), його педагогічного впливу на учнів, просвітницького впливу на тогочасне населення в якості мандрованого філософа, є виключним і залишається надзвичайно важливим і дотепер.

Аналіз вибраних наукових праць довів, що у кожній зі сфер гуманітаристики, що є дотичною до творчості Г.С. Сковороди, представлено нові напрацювання з осмислення ідей мислителя, а також впливу

його постаті. Це дозволило виокремити найбільш цікаві й значущі сентенції зі сучасних наукових досліджень, визначити їх за ознакою цінності, свідомо чи несвідомо наголошеної автором кожної з розвідок, і об'єднати у цілісну парадигму – ціннісну парадигму творчості Г.С. Сковороди у сучасному науковому дискурсі.

Ціннісна парадигма творчості Г.С. Сковороди у сучасному науковому дискурсі включає сентенції таких напрямів гуманітарних наук: філософії, філософії освіти, соціальної філософії, етики, соціології, культури, історії педагогіки, педагогіки (методики, дидактики й технологій навчання), музикознавства, біографістики.

За визначеними цінностями окреслена парадигма містить таке: філософія Г.С. Сковороди як традиція гуманістичного мислення; філософська антропологія Г.С. Сковороди як предтеча наступних філософських поглядів у національному дискурсі; філософія самопізнання й філософія серця як підґрунтя людиноцентризму в українській філософській думці; етично спрямована філософія Г.С. Сковороди як ланка в історичному ланцюгу етичних поглядів видатних українців; філософія Г.С. Сковороди розкриває проблему самоідентифікації особистості в індивідуальному й соціальному аспектах; погляди і життєтворення Г.С. Сковороди впливають на формування цінностей сучасної молоді; літературна спадщина (тексти) Г.С. Сковороди мають вивчатися як надзвичайна історична цінність, що демонструє когнітивно-творчий потенціал української нації; постать Григорія Сковороди у її життєвірному складнику є підтвердженням суб'єктності українців, притаманній їм на ментальному рівні; творча спадщина Г.С. Сковороди вплинула на збереження й подальший розвиток музичного складника національної культури; безперечний педагогічний вплив здійснив творчий спадок і постать національного героя – Григорія Сковороди.

References

1. Гальченко, М. Антропологія Григорія Сковороди як пролог майбутнього образу людини. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2022. № 2. С. 20-25. [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2\(29\)-20-25](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(29)-20-25)
Halchenko, M. (2022) Antropolohiia Hryhoriia Skovorody yak proloh maibutnoho obrazu liudyny [The anthropology of Hryhoriy Skovoroda as a prologue to the future image of man]. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektivy – Pedagogical innovations: ideas, realities, prospects*. № 2. S. 20-25. [In Ukrainian]
2. Гальчинський, А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. *Методологічні аспекти : наук вид*. Київ : Либідь, 2006. 312 с.
Halchynskiy, A. (2006) Hlobalni transformatsii: kontseptualni alternatyvy. *Metodolohichni aspekty [Global Transformations: Conceptual Alternatives. Methodological Aspects] : nauk vyd*. Kyiv : Lybid, 2006. 312 s.
3. Гоголь, Н. В. Г. Сковорода і Глухів. *Історія та філософія освіти в Україні: до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди (1722-1794)* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / ред. кол.: Топузов О.М., Сисоєва С.О., Дічек Н.П., Кравченко О.О. та ін.; 25 жовтня 2022 р., м. Умань – Київ, Уманський держ. пед. університет імені Павла Тичини – Інститут педагогіки НАПН України. [Електронне наук. вид.]. Київ : Педагогічна думка, 2022. С. 37-41. ISBN 978-966-644-626-1
Hohol, N. V. (2022) H. Skovoroda i Hlukhiv [G. Skovoroda and Glukhiv]. *Istoriia ta filosofii osvity v Ukraini: do 300-richchia vid dnia narodzhennia Hryhoriia Skovorody (1722-1794)* : zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. / red. kol.: Topuzov O.M., Sysoieva S.O., Dichek N.P., Kravchenko O.O. ta in.; 25 zhovtnia 2022 r., m. Uman – Kyiv, Umanskyi derzh. ped. universytet imeni Pavla Tychyny – Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. [Elektronne nauk. vyd.]. Kyiv : Pedahohichna dumka, 2022. S. 37-41. ISBN 978-966-644-626-1
4. Гупан, Н. М. Висвітлення постаті Григорія Сковороди у шкільних підручниках з історії України. *Історія та філософія освіти в Україні: до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди (1722-1794)* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / ред. кол.: Топузов О.М., Сисоєва С.О., Дічек Н.П., Кравченко О.О. та ін.; 25 жовтня 2022 р., м. Умань – Київ, Уманський держ. пед. університет імені Павла Тичини – Інститут педагогіки НАПН України. [Електронне наук. вид.]. Київ : Педагогічна думка, 2022. С. 135–139. ISBN 978-966-644-626-1
Hupan, N. M. (2022) Vysvitlennia postati Hryhoriia Skovorody u shkilnykh pidruchnykakh z istorii Ukrainy [Coverage of the figure of Hryhoriy Skovoroda in school textbooks on the history of Ukraine]. *Istoriia ta filosofii osvity v Ukraini: do 300-richchia vid dnia narodzhennia Hryhoriia Skovorody (1722-1794)* : zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. / red. kol.: Topuzov O.M., Sysoieva S.O., Dichek N.P., Kravchenko O.O. ta in.; 25 zhovtnia 2022 r., m. Uman – Kyiv, Umanskyi derzh. ped. universytet imeni Pavla Tychyny – Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. [Elektronne nauk. vyd.]. Kyiv : Pedahohichna dumka, S. 135–139. ISBN 978-966-644-626-1
5. Дічек, Н. Людина і смисл її життя у творчості Г. Сковороди. *Український Педагогічний журнал*, 2022. № 3. С. 116–126. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-3-116-126>
Dichek, N. (2022) Liudyna i smysl yii zhyttia u tvorchosti H. Skovorody [Man and the meaning of his life in the work of G. Skovoroda]. *Ukrainskyi Pedahohichniy zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, № 3. S. 116–126.

6. Дічек, Н. П., Іванюк, Г. І., Гоголь, Н. В. (2022). Сучасна українська молодь у діалозі із Григорієм Сковородою: деякі результати польових досліджень. *Освіта та педагогічна наука*, 2(180), 3–16. [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2\(180\)-3-16](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2(180)-3-16)
Dichek, N. P., Ivaniuk, H. I., Hohol, N. V. (2022). Suchasna ukrainska molod u dialozi iz Hryhoriem Skovorodoiu: deiakі rezultaty polovoykh doslidzhen [Modern Ukrainian youth in dialogue with Hryhoriy Skovoroda: some results of field research]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and pedagogical science*, 2(180), 3–16.
7. Кремень, В. Філософія Григорія Сковороди в контексті людиноцентризму. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4(2). С. 1–8. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4202>
Kremen, V. (2022) Filosofiia Hryhoriia Skovorody v konteksti liudynotsentryzmu [The philosophy of Hryhoriy Skovoroda in the context of anthropocentrism]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, № 4(2). S. 1–8.
8. Лісовий, В. Цінність. *Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди*. Київ : Абрис. 2002. С. 707-708.
Lisovyi, V. (2002) Tsinnist [Value]. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk – Philosophical Encyclopedic Dictionary / NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H.S. Skovorody*. Kyiv : Abrys. 2002. S. 707-708.
9. Полехіна, В. М. Етико-педагогічні погляди у спадщині Г. Сковороди. *Історія та філософія освіти в Україні: до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди (1722-1794)* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / ред. кол.: Топузов О.М., Сисоєва С.О., Дічек Н.П., Кравченко О.О. та ін.; 25 жовтня 2022 р., м. Умань – Київ, Уманський держ. пед. університет імені Павла Тичини – Інститут педагогіки НАПН України. [Електронне наук. вид.]. Київ : Педагогічна думка, 2022. С. 67-70. ISBN 978-966-644-626-1
Poliekhina, V. M. (2022) Etyko-pedahohichni pohliady u spadshchyni H. Skovorody [Ethical and pedagogical views in the legacy of G. Skovoroda]. *Istoriia ta filosofiia osvity v Ukraini: do 300-richchia vid dnia narodzhennia Hryhoriia Skovorody (1722-1794)* : zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. / red. kol.: Topuzov O.M., Sysoieva S.O., Dichek N.P., Kravchenko O.O. ta in.; 25 zhovtnia 2022 r., m. Uman – Kyiv, Umanskyi derzh. ped. universytet imeni Pavla Tychyny – Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. [Elektronne nauk. vyd.]. Kyiv : Pedahohichna dumka, S. 67-70. ISBN 978-966-644-626-1
10. Про відзначення 300-річчя з дня народження Григорія Сковороди. *Постанова Верховної Ради України № 973-IX від 4 листопада 2020 року*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-IX#Text>
Pro vidznachennia 300-richchia z dnia narodzhennia Hryhoriia Skovorody [On the celebration of the 300th anniversary of the birth of Hryhoriy Skovoroda]. *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 973-IX vid 4 lystopada 2020 roku*/
11. Саух, П. Ю. Український любомудр: чи сповна ми відкрили оригінальність філософії Григорія Сковороди: За матеріалами спільного виїзного засідання Президії Національної академії педагогічних наук України, 15 червня 2023 року. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. № 5(1). С. 1–4. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5144>
Saukh, P. Yu. (2023) Ukrainnyi liubomudr: chy spovna my vidkryly oryhinalnist filosofii Hryhoriia Skovorody [Ukrainian wise man: have we fully discovered the originality of Hryhoriy Skovoroda's philosophy]: Za materialamy spilnoho vyiznoho zasidannia Prezydii Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, 15 chervnia 2023 roku. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, № 5(1). S. 1–4.
12. Ткаченко, Л. І. Актуальність дослідження проблеми розвитку особистості у педагогічній спадщині Григорія Сковороди. *Педагог. процес: теорія і практика*. 2007. Вип. 4. С. 142–147.
Tkachenko, L. I. (2007) Aktualnist doslidzhennia problemy rozvytku osobystosti u pedahohichnii spadshchyni Hryhoriia Skovorody [The relevance of research into the problem of personality development in the pedagogical heritage of Hryhoriy Skovoroda]. *Pedahoh. protses: teoriia i praktyka – Pedagogical process: theory and practice*. Vyp. 4. S. 142–147.
13. Ткаченко, Л. І. Мотиваційний вимір життєтворення Григорія Сковороди. *Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 20 трав. 2022 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки, ДНІПБ України ім.В.О. Сухомлинського [та ін. ; редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В., ... Середя Х. В.]. Вінниця : ТВОРИ, 2022. С. 43-46. ISBN 978-617-552-105-2
Tkachenko, L. I. (2022) Motyvatsiyniy vymir zhyttietvorennia Hryhoriia Skovorody [The Motivational Dimension of Life Creation by Hryhoriy Skovoroda]. *Pedahohichna biohrافika ta biohrافistyka v suchasnomu naukovo-informatsiinomu prostori* : zb. materialiv VII Vseukr. nauk.-metodol. seminaru z istorii osvity, 20 trav. 2022 r., Kyiv / NAPN Ukrainy, Vid-nia filosofii osvity, zahalnoi ta doshkilnoi pedahohiky, DNPB Ukrainy im. V.O. Sukhomlynskoho [ta in. ; redkol.: Berezivska L. D. (holova redkol.), Sukhomlynska O. V., Tarnavska S. V., ... Sereda Kh. V.]. – Vinnytsia : TVORY, 2022. S. 43-46.
14. Цінність. *Горох : Тлумачення*. [Електронний ресурс]. URL: <https://surl.lt/jyannd> Дата звернення. 10.05.2025.
Tsinnist [Value]. Horokh : Tlumachennia. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://surl.lt/jyannd> Data zvernennia. 10.05.2025.

15. Юхименко, Н. Соціально-філософський вимір учення Григорія Сковороди про щастя. *Соціологічні студії*. 2022. № 2(21). С. 14–19. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2022-02-14-19>
 Yukhymenko, N. (2022) Sotsialno-filosofskyi vymir uchennia Hryhoriia Skovorody pro shchastia [The socio-philosophical dimension of Hryhoriy Skovoroda's teachings on happiness]. *Sotsiolohichni studii – Sociological studies*. №2(21). S. 14–19.

Tkachenko Lidia

<https://orcid.org/0000-0002-2303-1147>

PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
 Leading Research Fellow
 of the Department of Intellectual Development of Personality,
 Institute of the Gifted Child
 of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
 (Kyiv, Ukraine) E-mail: Tkachenko.Lidiya@gmail.com

VALUE PARADIGM OF G.S. SKOVORODA'S CREATIVITY IN MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE

The article presents the modern scientific discourse on the creative work of the 18th-century Ukrainian thinker Hryhoriy Savich Skovoroda (1722–1794) in connection with the 300th anniversary of his birth. The research is based on a value-based approach to mastering the reflection of scientists on the creative heritage and the influence of the ideas of G.S. Skovoroda on the modern scientific (philosophical, philosophical-educational, historical-pedagogical, educational-pedagogical) discourse.

The purpose of the article is to analyze the provisions / conclusions of scientific publications of the latest period of attention to the work of G.S. Skovoroda, associated with the 300th anniversary of the thinker, as well as marked by the conditions of the full-scale invasion of the Russian aggressor into Ukraine and the resistance of the Ukrainian people to the aggressor.

Research methodology. General scientific methods of analysis and synthesis were applied in order to clarify the outlined issues, identify properties and relationships in modern scientific research on the creative heritage of G.S. Skovoroda, as well as determine the structure of the value paradigm of modern scientific discourse within the framework of the specified issue. The syncretic method was applied to the analysis of scientific works belonging to different scientific fields, and at the same time allows you to create a holistic paradigm as the implementation of the goal.

The scientific novelty lies in the application of a value approach to the analysis of scientific research on the creativity of G.S. Skovoroda, the definition and justification of the value paradigm of the creative work of the Ukrainian thinker according to modern scientific judgments.

Conclusions. The syncretic approach used in the research allows you to consider the scientific discourse on the heritage of G.S. Skovoroda, which is syncretic in content and maxims due to belonging to the period of the Ukrainian Baroque (which primarily means a combination of characteristic features of different types of literature within the framework of one work), as well as to form a single conclusion for the purpose set. First of all, it should be noted that the scientific humanitarian sphere of modern Ukraine, despite the difficult time of trials of the war with the Russian aggressor, did not ignore the significant date – the 300th anniversary of the birth of the Ukrainian thinker G.S. Skovoroda, since the significance of his legacy and life in the 18th century. (the century of the inevitable loss of the separateness of the Ukrainian component within the Russian Empire), his pedagogical influence on students, and his educational influence on the population of that time as a wandering philosopher, is exceptional and remains extremely important to this day. Each of the spheres of humanitarian studies that is relevant to the work of G.S. Skovoroda, presented her own new developments in understanding the thinker's ideas, as well as the influence of his figure. This allowed us to single out the most interesting and significant maxims from modern scientific research, to determine them by the value given by the author of each of the explorations, and to unite them into a holistic paradigm – the value paradigm of G.S. Skovoroda's work in modern scientific discourse. The paradigm includes maxims from the humanitarian direction of sciences: from philosophy, philosophy of education, sociological observations, history of pedagogy, pedagogy (methodology, didactics and teaching technologies), history of music, culture, biography.

Keywords: Hryhoriy Skovoroda, humanitarian studies, Ukrainian thinker, creativity, life-making, value approach, syncretic approach.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2025

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Тимошко Г.М.**